

Frontové linie, linie textu.

Deník Władysława Broniewského (1918–1921)

Mateusz Chmurski

Faculté des Lettres, Sorbonne Université
mateusz.chmurski@sorbonne-universite.fr

SYNOPSIS

Front Line to Text Lines: Władysław Broniewski's Diary (1918–1921)

This article discusses the war diary of controversial Polish poet Władysław Broniewski (1897–1962) during his participation in conflicts against Poland, Ukraine, Lithuania and the USSR, from 1918 to 1921. Approaching auto/biographical studies from the perspective of anthropological practice, we can interpret Broniewski's diary as a patchwork of contradictory ethical and political viewpoints rooted in the clichés and stereotypes of 19th c. Polish literature. From the progressive inclusion of a colonial discourse that legitimizes Polish military expansion to the East, to the role of traumatizing war violence, we find a Broniewski searching hesitatingly for new literary inspiration, in affirming — yet contradictory — formulations. This reveals the genealogy of his growing engagement with communism, as well as the difficulties of surpassing the mythical stereotype of 'borderlands' (Kresy) as crucial to the idea of Polishness.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS

Auto/biografická studia; deníkové psaní; postkoloniální studia; postzávislostní studia; polsko-ukrajinská válka roku 1919; polsko-sovětská válka / auto/biographical studies; diary writing; postcolonial studies; post-dependency studies; war trauma; Polish-Ukrainian war 1919; Polish-Soviet war.

Myšlenková popelnice, strom poznání dobrého i zlého, myšlenky vlastní i cizí, věci hloupé i jaksí dobré, sebeanalýza i sebekarikování, opičí zrcadlo atd.

[...] A především volnost kostrbatého slohu, kostrbatých básní, o nichž pochybuji, že je kdy uvidí mí bližní — kinematograf vlastní duše.¹

Tato poněkud naivní, nicméně příznačná slova otevírají *Deník (Pamiętnik) Władysława Broniewského* (1897–1962). Podobně jako život autora samotného i tento text opředla svěbytná legenda, jež se pojí nejen s bouřlivou biografií jedněmi oslavovaného, jinými zatracovaného polského básníka — manžela tří žen, legionáře, socia-

1 Broniewski, Władysław: *Pamiętnik 1918–1922*, ed. Maciej Tramer. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2013, s. 37. Veškeré další citáty z *Deníku* uvádíme podle této edice a číslo příslušné stránky umísťujeme do závorky.

listy, komunisty i antikomunisty, politického vězně druhé Polské republiky a moskevské Lubjanky, a konečně i vůdčího básníka Polské lidové republiky —, ale také s komplikovaným příběhem jeho zveřejňování (k legendě o autorovi srov. Urbanek 2011). Plynulo to dílem z politické situace, dílem ze sporu mezi první a poslední básníkovou manželkou. Úryvky tohoto textu byly časopisecky publikovány v sedmdesátých letech, v roce 1984 vyšel výbor připravený Wandou Broniewskou, jenž však neuspokojil vlastně nikoho z recipientů a pouze otevřel prostor pro dohady, co všechno bylo v tomto vydání vypuštěno. Po karanténě související s horlivými antikomunistickými postoji po roce 1989 vyšlo kompletní kritické vydání péčí editora Macieje Tramera teprve v roce 2013 (srov. Tramer 2013, s. 13–17).

Deník postihuje čtyřicet měsíců básníkovy života (tj. od října 1918 do prosince 1921) a týká se především literatury, žen, polsko-ukrajinské války v roce 1919 a války polsko-bolševické. Broniewski sám se obou těchto konfliktů aktivně zúčastnil. Jeho text tedy představuje intimní svědectví o době, v níž

v Evropě zaznívaly první ozvěny vyčerpání válečným děním, zděšení z krutosti a nesmyslnosti konfliktu a stále častěji se vynořovaly pacifistické tendence, zatímco v Polsku se rozpoutala vlastenecká horečka, jež válce dala rozměr dějinné příležitosti ke znovuzrození polského státu (Szczepan 2014, s. 418).

V tomto kontextu odkrývají Broniewského zápisky spletenec protichůdných hledisek, klíčících politických alternativ a zneprátených ideových tradic, a v neposlední řadě také řadu literárních inspirací, přečtených děl a vzorů, v jejichž stopách se mladý autor pokoušel vydat. Umožňují nahlédnout zážitky z fronty, které předurčovaly intenzitu všech Broniewského relací a charakteristický „stesek po válečné extázi“, jenž se později podle Marii Janion realizoval v jeho poezii blízké „romantické exaltaci“ (Janion 2007, s. 269–270). Mimo to potvrzují tezi Macieje Tramera o metapoetických kořenech básníkovy válečného angažmá (Tramer 2010, s. 10n). A svědčí konečně i o procesuálním a dlouhodobém trvání prvního ze světových konfliktů v Evropě (srov. Paczoska — Gosk [eds.] 2014; Borodziej — Górny 2014), jakož i o jeho percepci podmíněné v polské kultuře zátěží obrazných klisé, která se dnes v Polsku interpretují s využitím nástrojů postkoloniální teorie nebo i takzvaných postzávislostních studií (*studia postzależnościowe*, srov. např. Gosk 2010; Skórczewski 2013).²

Broniewského „myšlenková popelnice“ připomíná „patchwork identit“, v němž se autorovy osudy proplétají s dilematy formování moderní polské kultury. Ukazuje nám trojí genealogii Broniewského myšlení a tvorby: 1. tu vepsanou v chaos války, 2. doprovodný spletenec diskurzů o podobách postzávislostní státní existence nově vznikajícího Polska a v neposlední řadě i 3. autorovo umělecké kolísání, které se k těmto dilematům připojuje a které schematicky rámuje jména dvou básníků — posledního z polských romantiků a zároveň prvního moderního básníka Cypriana

2 Pomíjím zde diskuze o adekvátnosti postkoloniální teorie nebo její regionální varianty v podobě postzávislostních studií, neboť by to výrazně přesáhlo rámec tohoto článku. Srov. zejména články z pátého čísla časopisu *Teksty drugie* z roku 2010 a také Thompson 2011; Koczanowicz 2011; Bill 2014.

Norwida (1821–1883), jenž je patronem prvních stran *Deníku* a samotné myšlenky deníkových zápisků (např. s. 38), a revolučního dandyho ruské avantgardy Vladimira Majakovského (1893–1930), jehož objevení naopak znamená konec deníkové etapy Broniewského tvorby a začátek etapy nové, angažované (s. 451).

Z hlediska zkoumání literatury egodokumentů navrhuji číst *Deník* jednak jako „kinematografické“ (jak to vyjádřil sám Broniewski) svědectví procesu utváření individuální identity básníka a vojáka, jednak jako svědectví postupného konce velké války v Polsku. Záznam, v němž se křížují frontové, textové i diskurzivní linie dané epochy.

„KINEMATOGRAF DUŠE“

Již citovaná pasáž — „strom poznání dobrého i zlého, myšlenky vlastní i cizí, věci hloupé i jaksi dobré, sebeanalýza i sebekarikování [...], kinematograf duše“ (s. 37 [říjen 1918]) — obsahuje jistou ars poetica, či spíše ars scribendi básníkových záznamů. Bez ohledu na to, jestli byl samotný jejich titul důsledkem inspirace *Deníkem* Stanisława Brzozowského (1878–1911), nebo — což je pravděpodobnější — zda se inspiroval známou pasáží *Vade-meca* Cypriana Norwida, je tento text přece jen, máme-li to pojmenovat přesněji, osobním deníkem sensu stricto.³ Útržkovité, surové a ze své podstaty neúplné Broniewského poznámky, nezřídka si navíc protirečící, naplňují charakteristiku tohoto žánru jako „série datovaných stop“, jejíž spojitost zaručují médium, rytmus a záměrnost záznamu (Lejeune 2006).⁴

Zápisky do *Deníku* autor pořizoval víceméně pravidelně na ubikacích, ve vlacích, kancelářích, obývacích i na dvorcích, v hotelových pokojích či na nádražích. Jeho homogenní ráz je zaručen rozhodnutím autora, že daný obsah zaznamená s určitým datem právě sem, do tohoto média. Záznamy perem si více než tři roky zapisoval do kartonového zápisníku s plátěným hřbetem o 631 stranách, přičemž posledních 44 z nich zůstalo nepopsáno.⁵ Broniewski jej měl u sebe i na bitevních polích, což dosvědčují zápisky typu „píšu to ve vagonu, už třetí den jedeme na Ukrajinu“ (s. 251 [20. 4. 1920]).

Je to záznam Broniewského zážitků coby svědka a účastníka konfliktů o východní hranice Polska, jejichž mnohaletý průběh přesahuje běžně chápané chronologické rámce první světové války. Účastnil se polsko-ukrajinských bojů a polsko-bolševické války, později také polsko-litevského konfliktu v období tzv. Żeligowského povstání. Získal nejvyšší možná polská válečná vyznamenání — Stříbrný kříž řádu *Virtuti Militari* a čtyřikrát i Kříž za chrabrost, nicméně své úspěchy na frontě zpravidla odbýval lakonickými větami (Tramer 2013, s. 24).

3 Srov. „To zaś mi mniejsza, czy bywam omylon, / Albo nie?... piszë pamiëtnik artysty -- / Ogrzymolony i w sobie pochylon -- / Obłëdny!... ależ wielce rzeczywisty!“ (Norwid 2003, s. 16). [V českém překladu Jana Pilaře příslušné verše znějí takto: „Mučím se, smím-li věřit jejich tónu? / ... Já deník umělce tak prostě píše si, / přeškrtaovaný, v sobě bezpečný, / šílený!... ale — velmi skutečný!“ (Norwid 1983, s. 140) — pozn. překl.]

4 O deníkovém psaní a jeho charakteristických rysech srov. řadu studií Pawła Rodaka, zejména *Miëdzy zapisem a literaturą. Dziennik polskiego pisarza w XX wieku* (Rodak 2011).

5 Jak informuje v ediční poznámce Maciej Tramer (s. 535–537).

Jestliže je válečná faktografie v *Deníku* představena jen lapidárně, mnohem obšírněji autor pojednává o samotném vojenském životě na frontě i v zázemí: pobyty v kasárnách, reorganizace, převozy vojáků po železnici nebo v automobilech, ale také návštěvy divadel, hospod či nevěstinců ve Varšavě nebo Vilniusu. Doprovází je spletenec složitých a nezřídka skrývaných emocí, jejichž stopu nese vojenský humor, jak vidíme kupříkladu v níže uvedené parafrázi *Epitafu občana* od epigona polských romantiků Władysława Syrokomly (srov. Kondratowicz 1908, s. 204):

*Sedláky tlouct holí,
kořalkou napojit,
pivečka jim dolít,
groše hromadit,
pořádně dopřát si,
vyklučit lesy
a s břichem těžkým
žít život věčný.
Vidíte, jak příznačné myšlenky krouží hlavou
republikánského vojáka (s. 83).*

Humoristicky jsou tu uchopeny reálie armádních aktivit mimo frontu, a to včetně Broniewským traumaticky prožívaných rekvizic (tedy vynucování potravinových dodatků) od obyvatelstva na ukrajinském nebo běloruském venkově, ale také mravní odpor k provádění rozkazů a vykonávání činností, které nejsou v souladu s pojetím spravedlnosti tehdejšího mladého poddůstojníka.

Dvě nejdůležitější témata však tvoří reflexe vlastní literární tvorby (a početné básně zaznamenané v zápisníku), přečtených knih a inspirace tvorbou cizí (od Norwida po Bloka a od Žeromského po Witkacyho) a v neposlední řadě (anebo především) žen. Značná část záznamů se týká lásek a románek, tajných milostných poměrů, polibků v bráně, svedených sestřenic a platonicky zbožňovaných dívek.⁶ Musíme na tomto místě ještě doplnit, že *Deník* obsahuje i řadu konceptů zaslaných dopisů a opisy vybraných odpovědí na ně, dále pak poznámky o zdraví, rodině a konečně (jednoznačně méně často) ideové a profesní úvahy. Krátce řečeno, *Deník* jako celek je nejen „popelnicí“ nebo úložištěm „myšlenek vlastních i cizích“, ale také svědectvím o Broniewského vývoji v rámci úloh vojáka, muže, Poláka a básníka, nebo spíš ve vztahu k nim. Pořadí a hierarchie těchto kategorií pak samozřejmě zůstávají otevřené.

OD PACIFISMU K MILITARISMU. BRONIEWSKÉHO KOLONIÁLNÍ DISKURZ

Rozpětí Broniewského zkušeností přitom lze postřehnout, teprve zohledníme-li jak záznamy v zápisníku, tak i prázdná, nedopovězená nebo rozporuplná místa. Konfrontace formulací umožňuje vytěžít z textu celé spektrum autorových postojů k dal-

6 Zaslouží si ostatně důkladnou analýzu z hlediska gender studies a zkoumání polských kulturních konstrukcí maskulinity. Předběžný náčrt takového výzkumu obsahuje článek Damiána Kasprzyka (2014).

ším konfliktům v oblasti východního pohraničí znovu se rodícího polského státu. Nejvýraznějších změn doznalo zhodnocení účelnosti další války a citlivost vůči utrpení válčících stran — tomu polskému i tomu Poláky způsobenému. Uvedme si nyní tři příklady.

V období zrodu konfliktu v listopadu 1918 se Broniewski kriticky vyjadřuje k vlastenecké euforii:

Dávno mi přestaly imponovat vlastenecké fráze: „vlast v nebezpečí“ nebo něco na ten způsob. Válka s Rusíny mě vůbec neláká [...]. Dnešní shromáždění mě rozčílilo [tj. povolání varšavské Akademické legie, M. Ch.]. Vždyť jsou to dobytci! Hurávlastenčení spojené se zvířeckým antisemitismem — to je obsah citů, jimiž se průměrný akademický občan řídí. [...]

[11. 11. 1918:] *Ta pruská žoldácká nadutost kamsi zmizela — vojáci odhazují císařské odznaky z čepic a nosí červené stužky. Nálada vůči nim je dosti vstřícná: kazí ji neúnavní hledači „bolševismu“ ... Chtějí vyvolat nálady k pogromům. Všechny socialisty přirozeně představují jako Židy. [...] (Slovo „bolševismus“ má tu svébytnou vlastnost, že může mít nekonečný počet významů.) (s. 65, 67 [6. a 11. 11. 1918]).*

Když zaznamenává případy doprovázející příměří v Compiègne a příjezd Józefa Piłsudského do Varšavy v listopadu 1918, Broniewski trefně vystihuje politické napětí, všímá si nárůstu antisemitských a nacionalistických nálad („včera byla manifestace národních demokratů — „národní pochůdek“, s. 67 [11. 11. 1918]) a pokusy využít je politicky. Krátce — zaujímá podezřívavý postoj k „radosti ze znovuzískané popelnice“⁷ a souvisejících politických či osobních rozhodnutí ve chvíli, kdy mnohaletá válka přivedla napětí konstitutivní pro moderní polskou kulturu do krajnosti. Poznamenává, že „celá ta stavba útisku, dusící zemi po tři léta, zřítíla se během jediného dne...“ (s. 65 [6. 11. 1918]; srov. Janion 2007 a Szczepan 2014). Nezodpovězenou však ponechává otázku, co by mělo následovat.

O tři týdny později už je v Haliči na sporných územích mezi Polskem a Ukrajinou. Zdůrazňuje etnickou cizost těchto území, o něž se sehrávají boje s armádami atamana Petljury:

Dnes odpoledne jsem byl podruhé na rekvizici [...] Sto ozbrojených lidí dokáže udržet ve strachu asi třicet tisíc obyvatel, převážně židácků. Ve vesnicích jsou Rusíni,⁸ zatím se mi nepoštěstilo potkat za Bugem sedláka Poláka. Z toho důvodu si nezřídka kladu otázku: proč jsme sem vlastně přišli? Rusíni nás nenávidí a jsem si jist, že kdyby došlo k plebiscitu, vyslovili by se spíše pro Rusko než pro nás. My totiž tu zemi obsazujeme násilím, sehráváme tedy úlohu okupantů. V takových podmínkách člověk trochu ze zvířecí: každodenní rekvizice vojáky silně demoralizují [...] (s. 74 [10. 12. 1918]).

7 Tento známý obrat, charakterizující situaci Polska po první světové válce, pochází z románu Juliusze Kadena-Bandrowského *Generál Barcz*, vydaného v roce 1923 (cit. dle Bandrowski 1984, s. 46).

8 [Jde o nepolské obyvatelstvo tzv. Kresů, srov. níže pozn. 12 — pozn. překl.]

V této fázi Broniewski pochybuje o tom, zda má válka a rozšiřování východních hranic Polska smysl. Jako očitý svědek událostí od Varšavy až po Hrubieszów zaujímá k polským ambicím nedůvěřivý postoj: během měsíce postupně pozoruje ústup německých vojáků (konec okupace a zhroutil „celé stavby útisku...“), spěšné formování polské armády a její tažení do polsko-ukrajinsko-běloruského pohraničí (kde ovšem musí „sehrát úlohu okupantů“). Zachycuje tak proměnu mocenských vztahů v situaci, kdy se Poláci — donedávna utiskovaní na vlastním území — sami dostávají do pozice utiskovatelů ve východních pohraničních oblastech nově vznikajícího polského státu (srov. Gosk 2010; Bakula 2006).⁹

Tento záznam se zároveň vyznačuje pevným přesvědčením o civilizační převaze („ozbrojeného“) polského vojáka nad rusínským rolníkem a z něj plynoucím paternalistickým postojem k místnímu obyvatelstvu (např. k „židáčkům“). Je-li Broniewski schopen zapochybovat o polském charakteru kraje v okolí Włodzimierze Wołyńskiego,¹⁰ kde si zaznamenal výše uvedenou pasáž, není schopen si představit, že by na daném území začal fungovat ukrajinský nebo rusínský stát. O civilizační převaze polské kultury není pochyb, Volyň (resp. Halič) tedy mohou patřit buď k polskému státu, anebo k Rusku. Podle této koloniální optiky Ukrajinci, Malorusové, Lemkové či jiné národy žijící na daném území nemají nárok na vlastní státnost.

Polský koloniální diskurz, jenž v uvedené pasáži prosvítá, přitom v *Deníku* postupně sehrává stále významnější úlohu, zvláště v období polsko-bolševické války. Dosvědčit to může třeba následující přízračný krátký citát:

Imponuje mi velikost vojenských transportů projíždějících bez ustání, jeden za druhým, velikost obsazených území, masy armád na všech stanicích — živě mi to připomíná vojenskou sílu Němců před několika lety (s. 251 [22. 4. 1920]).

Přirovnání polských ozbrojených sil k armádám druhé německé říše nám ukazuje jak ozvěny vztahu k někdejšímu hegemónovi — tedy okupantovi (tzv. postzávislostní diskurz),¹¹ tak kompenzační ambice nového hegemona daného území in spe („kresový“, tj. koloniální diskurz).¹² Utiskovaný se poté, co byl osvobozen, sám stává utiskovatelem: v podobných pasážích si lze opět povšimnout krystalizujícího překrývání postzávislostního a koloniálního diskurzu, jež je pro polskou meziválečnou literaturu typické a které zevrubně popsala Hanna Gosk, mimo jiné na základě příkladů z líčení dějin polsko-bolševické války, jako je například próza *Požár (Pożoga)* Zofie Kossakové-Szczucké (1922) (Gosk 2010, s. 51–92).

Vybrané záběry z Broniewského deníku-„kinematografu“ zároveň odhalují rozptětí jeho náhledů na další osudy konfliktu — od pacifistických úvah v listopadu 1918

9 K sociálním a ekonomickým podmínkám polsko-ukrajinského konfliktu na prahu první světové války srov. mj. Himka 1993; Beauvois 2005; Hann — Magocsi (eds.) 2005; Sosnowska 2008.

10 [Dnes ukr. Volodymyr-Volynskyj — pozn. překl.]

11 [Pol. *zaborca* — pozn. překl.]

12 [Jako *Kresy* se označuje polsko-ukrajinsko-běloruské pohraničí, po roce 1919 oblasti meziválečného východního Polska, o něž stát v roce 1945 přišel ve prospěch Sovětského svazu — pozn. překl.]

až po militaristická přirovnání a lapidární záznamy válečné reality během polsko-bolševické války —, ale také postupně — vzhledem k sílící ofenzivě Rudé armády — vzrůstající přesvědčení o oprávněnosti konfliktu, odůvodněné civilizační převahou Poláků.

(DISKURZIVNÍ) ÚNIK. OD VÁLEČNÉHO TRAUMATU K JEHO ESTETIZACI

Zdá se, že vývoj Broniewského deníkových záznamů, který zde sledujeme, plyne také z toho, jak obtížné je prizmatem záznamu uchopit na vlastní oči spatřené válečné násilí. Další záběry z „kinematografu duše“ zachycuje jako zástupce polských ozbrojených sil na východní frontě. Těžko soudit, zda je lapidárnost záznamů o bojích a násilných činech polských nebo ukrajinských armád způsobena nedostatkem času, nebo nedostatkem vůle. Každopádně tu však již chybí střizlivá mravní a politická reflexe, jež byla přítomna v dřívějších záznamech.

Se zneužitím moci z polské strany se Broniewski vyrovnává prostřednictvím poznámek o preventivních opatřeních předepsaných řádem. Shrnutí bitev zpravidla sousedí s jen o málo později dopisovanými milostnými básněmi věrnými ještě mladopolskému stylu, ale také s referováním o pokusech „relaxovat“, tedy o pitkách a pijáckých eskapádách, o návštěvách divadel a bordelů, o milenkách a projížďkách na koni až do úmoru.¹³ Stále častěji se ovšem objevují odkazy na koloniální diskurz jako ospravedlnění polských válečných aktivit, ale také odvolávání se na polskou literaturu 19. století. Svou autoritou umožňují vzdálit se od těžko uchopitelných zážitků a zároveň dodávají hotový interpretační klíč k dějinám i válečné současnosti: slouží k odůvodnění nadřazenosti národní Věci nad (na okraj vytlačovanými) záležitostmi (a věcmi) jedince (srov. Janion 2007).¹⁴

V rovině textu samotného je tento vývoj nejlépe zřejmý na styku obou konfliktů: poznámky o „nejnižších instinktech“, jimž dává Petljura a bolševici při bojích proti polské armádě průchod, stvrzuje Broniewski přirovnáním Petljury k „Chmielovi“, tedy Bohdanu Chmelnickému, vůdci největšího kozáckého povstání proti polskému státu v polovině 17. století (s. 82 [19. 12. 1918]). Konfrontace aktuálního a historického konfliktu jasně hodnotí obě znesvářené strany podle polonocentrické matrice Sienkiewiczova románu *Ohněm a mečem*, jenž v obecném povědomí obraz této epochy zafixoval (srov. Mencwel 2006, s. 138–183). Polský voják má reprezentovat „civilizaci“ ve srovnání „barbarstvím“ Petljurových vojsk nebo Rudé armády, které Broniewski zdůrazňuje. V dalším průběhu války staví naroveň ukrajinské a bolševické vojáky —

13 „[Deník Broniewského je] jedině takto rozsáhlé svědectví o tom, jaký skutečně byl a kde měl původ jeho alkoholismus. Vydal se do války jako jinoch. Sedm let, pouze s malými přestávkami, strávil ve světě, kde alkohol rozhodně nechyběl. [...] Pomáhal zabít nudu, osměloval, umožňoval překonat strach a občas i přežít. Byl s Broniewským téměř každodenně“ (Urbanek 2011, s. 22).

14 Pokud jde o měřítko jednotlivce, vrací se zde patrně v polské kultuře známý mechanismus zakrývání prvků z řádu Reálna potlačených Symboličnem. K tomuto tématu srov. Sowa 2011; k „opožděné“ artikulaci traumatických zážitků z první světové války a jejich paradoxů srov. Szczepan 2014.

„nepřátele“ a „bandity“. Skutečnost, že je očitým svědkem bojů, nijak nenarušuje rámec kolonizátorského myšlení, naopak se zdá, že jej přímo upevňuje.

Nejdrastičtější z popisů válečných krutostí, jež jsou v *Deníku* obsaženy, se výslovně vepisuje do rámce postromantického symbolického řádu:

Pozoroval jsem s Jaworským zničenou chalupu: první světnice byla poměrně vcelku, druhá zdemolovaná [výbuchem granátu, M. Ch.]. Pod stěnou na posteli leželi dva o sebe opření vojáci. Jejich hlavy byly zčásti zasypány hlínou a sutí. Zdálo se mi, že spí a že se neprobudili, ani když došlo k výbuchu. Nahmatal jsem jednomu z nich pulz: byl teplý. Začal jsem tedy odklízet sutiny, abych z nich ty dva vydoloval. [...] Uviděl jsem, že ten voják neměl hlavu. Udivilo mě, že když jsem mu nahmatával pulz, nepostřehl jsem, že měl utrženou celou ruku. Druhý byl také rozdrčený (s. 97 [29. 1. 1919]).

Poté následuje bitevní faktografie. A další den úvaha o válečném násilí:

Je vůbec něco reálného mimo život? — Nic. Trochu smradu a... „spočnutí věčné“. Mohlo by se zdát, že člověk by si měl nejvýše cenit života, avšak už pět let pozoruji, jak onen život nemá téměř žádnou hodnotu. Pohled na mrtvolu se stává podobně lhostejným jako pohled na pokácený strom [...]. A nyní provedu analýzu svých vlastních pocitů v okamžicích boje. — Cítím, že mě dopředu žene jakási touha, kterou nedokážu pojmenovat; spočívá v uchování úcty k sobě samému. [...] Už si nevzpomínám, kdože to napsal, patrně to byl Norwid, že „hrdinství je ta nejvyšší poezie“ [...] Ta charakteristika se mi jeví jako výstižná. — Je pravda, že v tom bezřečném zápolení se smrtí je cosi titánsky nádherného... (s. 99 [30. 1. 1919]).

Broniewski, jenž je zpočátku kritický vůči hurávlasteneckým náladám ve Varšavě a polské expanzi ve východním pohraničí, zakouší trauma střetu s dehumanizací, „zezvřečtění“ a válečným násilím. Svědčí o tom přídavné jméno „bezřečný“: budeme-li jej chápat ve významu „řeči zbavený“ (snad na základě kalku z ruských adjektiv typu *bezumnyj*?), již samo o sobě by poukazovalo na nevyslovitelnost traumatické zkušenosti Reálna, které může být jen provizorně pointováno poznámkami o nádhře hrdinného gesta.¹⁵

Nicméně střet subjektu s objektem (*l'abject*, srov. Kristeva 2007) ve výše uvedené scéně nutí hledat diskurzivní východisko, vysvětlení, či spíš únik, jenž by umožnil nějak situovat zkušenost zhnusení, zlhostejnění a mravní prázdnoty. A právě zde si ad hoc vypomáhá odkazem na polské kulturní tradice v podobě deformovaného citátu o hrdinství z Norwidova *Promethidiona*: má posloužit tomu, aby obdařil symbolickým smyslem absurditu krveprolití, kterou Broniewski nepochybně vnímá. S ohledem na obtížnost doslovného úniku z frontové linie zde probíhá únik diskurzivní: estetizace boje coby údajného „hrdinství“. Opěvování „poezie“ zápolení se smrtí.

Broniewski se zde odvolává na kategorii „úcty k sobě samému“, jejíž zachování má ospravedlňovat obranu moderního polského imaginárního společenství. Zdá se,

15 Toto adjektivum se v Doroszewského Slovníku polského jazyka (*Słownik języka polskiego*) nevyskytuje a Národní fotokorpus polského jazyka (*Narodowy fotokorpus języka polskiego*) jej zná pouze právě z *Deníku*.

že tímto způsobem také opět působí mýtus (nebo spíš stereotyp) *antemurale christianitatis* ve své desakralizované, politicky a hospodářsky podmíněné a ve své podstatě kolonizátorské verzi předpolí západní civilizace. Ten se vyvozuje z „dogmatu předpolí“, pro sarmatskou ideologii fundamentálního, a také z přesvědčení o etnické a národnostní odlišnosti šlechty od rolnictva a měšťanstva a dlouhodobě působí na polský koloniální diskurz (Sowa 2011, s. 279).

„ČTYŘICET ČTYŘI“ PRÁZDNÝCH LISTŮ

O necelé dva měsíce později ovšem Broniewski k výše uvedeným úvahám dodává intelektuální pointu: když v průběhu konfliktu pouze jednou jedinkrát otevřeně odmítá myšlenku války jako takovou, činí tak slovy převzatými z překladu románu Henriho Barbusse *Oheň. Deník bojového družstva*, vydaného v té době ve Lvově (Barbusse 1919):

Kolosální dojem. Fotografie světové války. Střípky dojmů, hnus vojenského osudu, celé to prožité peklo vyvstává před očima jako živé.

Celá kniha je pozadím pro poslední kapitolu, promyšlenou tak hluboce, zachycenou tak výstižně, že se stává věrným odrazem všeho, co tváří v tvář smrti prochází hlavou milionům odsouzeným k smrti. [...] Jsme stvořeni proto, abychom žili, ne abychom takhle chcípali! (s. 111 [25. 3. 1919]).

Následují čtyři stránky obšírných citátů: dlouhé expresivní pasáže, v nichž si vojáci uvědomují absurditu konfliktu. Kromě pokusů o překlad Blokovy poezie je to jediný příklad tak rozsáhlého zapojení úryvku cizí literární tvorby do rámce Broniewského intimních záznamů. Je to také jediný příklad radikálně odlišného pohledu na konflikt samotný v celém deníku. Protiválečné pobouření vojáků z Barbussova románu („Po téhle už nesmí být žádná válka“, Barbusse 1989, s. 261) představuje zároveň nejvýraznější vykročení z rámce polského koloniálního diskurzu v Broniewského textu. Zřetelně popírá slova o „poezii zápolení se smrtí“, vypovídá (přinejmenším dočasně) poslušnost kodexu polské Věci, které se má osud jednotlivce podřídit:

[...] žít na zemi svým životem a být šťastný není pouze právo, nýbrž i povinnost, ba dokonce ideál a čest člověka; [...] společenský život je tu pouze proto, aby usnadnil každý niterný život (s. 112 [25. 3. 1919]).

A přestože je absurdnost celého konfliktu vyjádřena prostřednictvím citátu, dojem, jež na Broniewského udělal, i samotná skutečnost, že do svých deníkových zápisků včlenil tak rozsáhlou cizí pasáž, svědčí o tom, že se s Barbussovým protiválečným poselstvím ztotožňoval. Na úrovni textu pak zařazení této pasáže do rytmu záznamů v klíčovém okamžiku prvního dlouhodobého střetu s válečným násilím na východní frontě ztělesňuje pokus vykročit z rámce interpretace reality v začarovaném kruhu dilemat polské kulturní formace. Další fázi překračování postzávislostního/koloniálního nahlížení konfliktu a polské pozice ve východním pohraničí zahajuje zájem o Majakovského poezii. Tento hlas ze země „bolševiků“ a „nepřátel“ totiž Broniewskému paradoxně naznačuje směr jeho další tvůrčí cesty a přiměje ho zanechat

záznamů do *Deníku*. Krátce řečeno, přestože se prostřednictvím hlasu Jiného odehrává zrušení rámce dominantního diskurzu (a světónázoru), takto vzniklá trhlina ohlašuje další intelektuální a literární evoluci básníka:

[...] poznal jsem novou ruskou poezii: Majakovského, Jesenina, Šeršeněviče a jiné.
 Majakovskij, nejdůležitější z těch všech, mi ukázal úplně nové světy.
 Epos. Revoluce — její apoteóza.
 Kult masy. Poezie bojem.
 Sociální příslušnost básníka. Nové formy [...] (s. 451–452 [31. 12. 1921]).

Traumatické zážitky z polsko-ukrajinské a polsko-bolševické války se tak ukazují být jedním z podnětů dalšího ideového a politického angažmá Broniewského (srov. Janion 2007).¹⁶ Zanechání deníkových záznamů lze spojovat s citlivostí básníka a vojáka, kterou není možné uzavřít do stereotypního diskurzivního rámce polskosti ve vztahu k tzv. Kresům,¹⁷ a tento krok je tak možné chápat v kontextu vzrůstajícího autorova společenského angažmá.

Váha čtyřiceti čtyř prázdných listů, na nichž záznamy končí, je nedocenitelná. Symbolicky nám vyjevují Broniewského bloudění tehdejším polským diskurzivním tržištím. Ozývá se v nich hledání odpovědi na prožitá válečná traumata, ozývá se v nich i potřeba zamyslet se nad rozhodnutími, které coby Polák, voják a básník učinil („chyběl pouze nějaký závěr, něco, co by vše zharmonizovalo do určitého celku“, s. 451). Paradoxním vyvrcholením deníku se tak jeví — s ohledem na vzrůstající odpor k polské realitě po opětovném dosažení nezávislosti — čím dál silnější tláhnutí Broniewského ke komunistickému hnutí ve dvacátých letech.

Deník nám tak pomáhá zaznamenat útržky složité genealogie Broniewského identity jakožto politicky angažovaného Poláka a spisovatele. Deníkové zápisy odhalují jeho bloudění mezními válečnými zkušenostmi mezi životem a smrtí, čímž text určitým způsobem přibližují záznamům, jako jsou například Irzykowského poznámky zapisované do tří nerozsáhlých sešitů během obléhání Varšavy v období září a října 1939 (Irzykowski 2001; srov. Siatkowska-Callebat 2008; Chmurski 2018). Představují bezprostřední terapii a zároveň více či méně zdařilý pokus najít symbolický řád, jenž by měl být odpovědí na traumatizující Reálno.

Samotná forma deníku umožňuje seismograficky zaznamenat drobné myšlenkové posuny a okamžiky váhání mezi politickými, ideologickými a literárními pozicemi, jež byly v dané chvíli dostupné. Deník-„popelnice“ v sobě obsahuje nejpodrobnější genealogii Broniewského identity (a tvorby), jakou máme k dispozici. Tvoří rovněž

16 Srov. poznámky Aleksandry Szczepan o paradigmatické povaze válečného traumatu jakožto důležitého vztažného bodu a předmětu „opakovaných pokusů o umělecké a biografické přepracování“ v polské literatuře (Szczepan 2014, s. 424–425).

17 „Termín ‚Kresy‘ patří k širší myšlenkové a obrazné struktuře, jež má svébytný magický a mýtotvorný charakter a silný vliv na společenské a politické postoje polské společnosti. ‚Kresy‘ jsou totiž v tomto pohledu tím, co je nejvíce polské, přestože (protože) je to ztracené; tím, co zušlechťuje už ze samotné své podstaty každého, kdo o nich hovoří. A naopak — každá kritika se může setkat s ostrou reakcí, ba dokonce s obviněním ze zrady národa“ (Bakuła 2006, s. 12).

výrazné svědectví diskurzivního, mentálního a intelektuálního zápolení s polskou formou tváří v tvář mezním válečným zkušenostem. Oproti literatuře věrné kresovým mytologémům polské kultury, v níž se polsko-ukrajinský a polsko-bolševický konflikt mytologizují, umožňuje deníková forma Broniewského textu vysledovat jak autorův strážlivý pohled na situaci východních okrajů polského území, tak i recidivu gravitačního působení interpretačních schémat a mýtů, které se ve všeobecném povědomí v Polsku nepodařilo prolomit dodnes.

Broniewského válečné angažmá, jež vyrostlo z inspirace polskou romantickou literaturou, na posledních čtyřiačtyřiceti stranách deníku symbolicky mizí. Mizí na těchto prázdných listech, jejichž počet — čtyřicet čtyři — odpovídá ironickou shodou okolností Mickiewiczovým „čtyřiceti a čtyřem“, tedy číslu Mesiáše, jenž měl podle Vidění kněze Petra v třetí části *Dziadů* vzkřísit Polsko. A právě tím se stýká romantický mýtus, jeho metapoetický patronát nad Broniewského zapojením do dalších konfliktů na prahu 20. století a také samotná traumatizující realita tohoto století. Frontové linie, linie textů, linie dilemat a diskurzů polské (a středoevropské) modernity.

Z polštiny přeložil Martin Veselka.

PRAMENY

Barbusse, Henri: *Ogień. Pamiętnik oddziału w okopach*, [bez uvedení překladatele]. Lwów 1919.

Barbusse, Henri: *Oheň. Deník bojového družstva*, přel. Milena Tomášková. Naše vojsko, Praha 1989.

Broniewski, Władysław: *Pamiętnik 1918–1922*, ed. Maciej Tramer. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2013.

Irzykowski, Karol: *Dziennik*. Sv 2. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001.

Kaden-Bandrowski, Juliusz: *Generał Barcz*. Wydawnictwo Literackie, Wrocław 1984.

Kondratowicz, Ludwik (Syrokomla, Władysław): *Poezje*. Sv 5. Mikołów — Warszawa 1908.

Norwid, Cyprian Kamil: *Chopinův klavír*, přel. Jan Pilař. Odeon, Praha 1983.

Norwid, Cyprian: *Vade-mecum*, ed. Józef Fert. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.

LITERATURA

Bakuła, Bogusław: Kolonialne i postkolonialne aspekty polskiego dyskursu kresoznawczego. *Teksty Drugie*, 2006, č. 6, s. 11–33.

Beauvois, Daniel: *Trójkąt ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793–1914*, přel. Krzysztof Rutkowski. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005.

Bill, Stanley: Seeking the Authentic: Polish Culture and the Nature of Postcolonial Theory. *Nonsite.org*, č. 12, 2014 <<https://nonsite.org/article/>

seeking-the-authentic-polish-culture-and-the-nature-of-postcolonial-theory> [11. 7. 2018].

Borodziej, Włodzimierz — Górny, Maciej: *Nasza wojna*. Sv 1. Imperia 1912–1916. Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2014.

Gosk, Hanna: *Opowieści „skolonizowanego/ kolonizatora“*. *W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*. Universitas, Kraków 2010.

Hann, Chris — Paul Robert Magocsi (eds.): *Galicia: A Multicultural Land*.

- University of Toronto Press, Toronto 2005.
- Himka, John-Paul:** The Galician Triangle: Poles, Ukrainians and Jews under Austrian Rule. *CrossCurrents* 12, 1993, s. 125–146.
- Chmurski, Mateusz:** *Journal, fiction, identité(s). Modernités littéraires d'Europe centrale (1880–1920) à travers les œuvres de Géza Csáth, Karol Irzykowski, Ladislav Klíma.* EUR'ORBEM Éditions, Paris 2018.
- Janion, Maria:** W starych szmatach żołnierskich. In tąż: *Płacz generała. Eseje o wojnie.* Warszawa 2007, s. 269–270.
- Kasprzyk, Damian:** Władysław (Macho) Broniewski. Szkic do portretu poety i awanturnika. *Notatki Płockie* 59, 2014, č. 1 (238), s. 29–34.
- Koczanowicz, Leszek:** My skolonizowani? Wschodnioeuropejskie doświadczenie i teoria postkolonialna. *Nowa Krytyka*, 2011, č. 26–27, s. 181–194.
- Kristeva, Julia:** *Potęga obrzydzenia. Esej o wstręcie*, přel. Maciej Falski. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2007.
- Lejeune, Philippe:** Koronka. Dziennik jako seria datowanych śladów, přel. Magda a Paweł Rodakovi. *Pamiętnik Literacki* 97, 2006, č. 4, s. 17–27.
- Mencwel, Andrzej:** *Wyobrażenia antropologiczne.* Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.
- Paczoska, Ewa — Gosk, Hanna (eds.):** *Przed i po. Wielka Wojna w literaturach Europy Środkowej i Wschodniej.* Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.
- Rodak, Paweł:** *Między zapisem a literaturą. Dziennik polskiego pisarza w XX wieku.* Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- Siatkowska-Callebat, Kinga:** Des „Notes tirées de la vie“ à la stratégie de l'autocréation, les Journaux de Karol Irzykowski. In: Hanna Konicka — Charles Zaremba (eds.): *Le Témoignage dans la littérature polonaise du XXe siècle.* Institut d'études slaves, Paris 2008, s. 141–156.
- Skórczewski, Dariusz:** *Teoria — literatura — dyskurs. Pejzaż postkolonialny.* Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Sosnowska, Danuta:** *Inna Galicja.* Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2008.
- Sowa, Jan:** *Fantomowe ciało krola. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą.* Universitas, Kraków 2011.
- Szczepan, Aleksandra:** Traumatyczna niepamięć. Doświadczenie Wielkiej Wojny w polskiej literaturze dwudziestolecia. *Przegląd Kulturoznawczy* 4, 2014, č. 4 (22), s. 411–426.
- Thompson, Ewa:** A jednak kolonializm. Uwagi epistemologiczne. *Teksty drugie*, 2011, č. 6, s. 289–302.
- Tramer, Maciej:** *Brudnopis in blanco. Rzecz o poezji Władysława Broniewskiego.* Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.
- Tramer, Maciej:** Wstęp do lektury. In: Władysław Broniewski: *Pamiętnik 1918–1922*, ed. Maciej Tramer. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2013, s. 13–17.
- Urbanek, Mariusz:** *Broniewski. Miłość, wódka, polityka.* Wydawnictwo Iskry, Warszawa 2011.